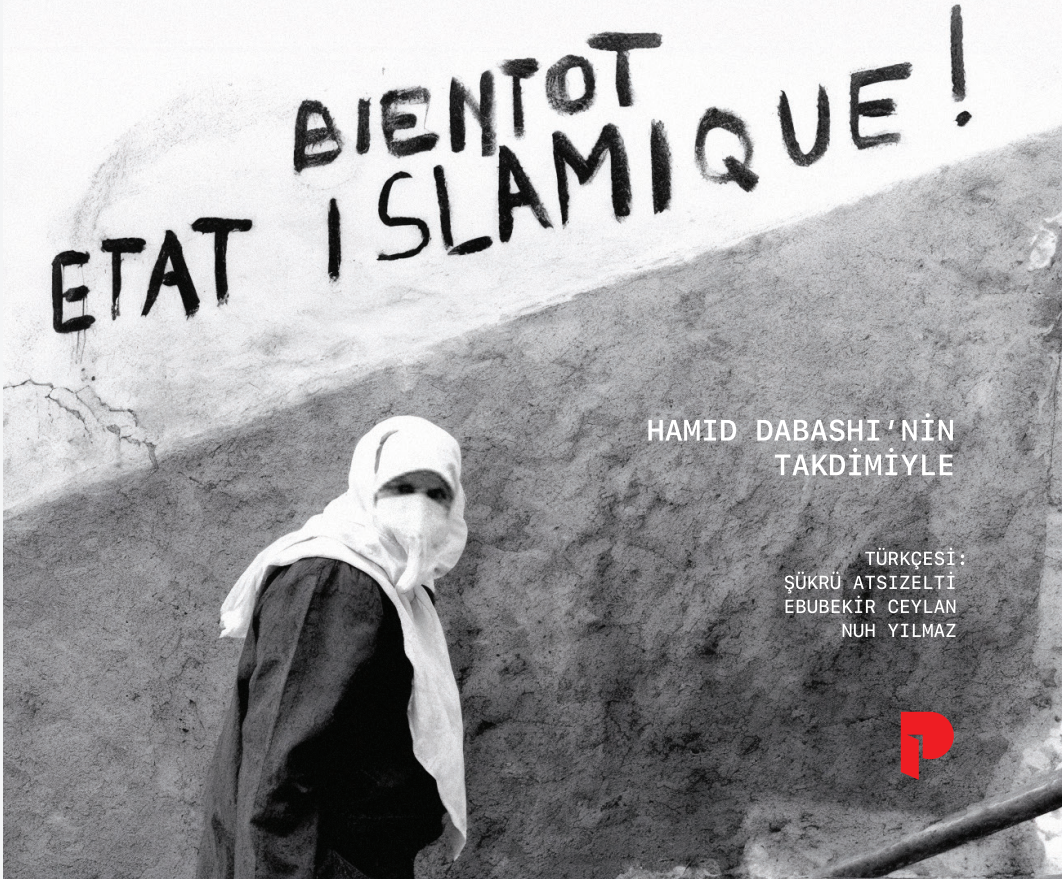
SALMAN SAYYID

FUNDAMENTALİZM KORKUSU

AVRUPAMERKEZCİLİK VE İSLAMCILIĞIN DOĞUŞU

HAMID DABASHI'NİN TAKDİMİYLE

TÜRKÇESİ:
ŞÜKRÜ ATSIZELTİ
EBUBEKİR CEYLAN
NUH YILMAZ

SALMAN SAYYID Leeds Üniversitesinde Retorik ve Sömürgecilik Karşıtı Düşünce Profesörü ve Sosyoloji ve Sosyal Politika Okulu Başkanı. Eleştirel Müslüman çalışmalarına öncülük etti. Siyasi teori ve bunun Batı sonrası, İslamcılık, İslamofobi ve sömürgecilik sonrası düşünceyle etkileşimi üzerine çok sayıda eserin yazarıdır. *Fundamentalizm Korkusu* ve *Hilafeti Hatırlamak* isimli eserleri Türkçeye çevrildi. *ReOrient: The Journal of Critical Muslim Studies*'in kurucu editörüdür. *Islamism as Philosophy* kitabının hazırlıklarını sürdürmektedir.

Pınar Yayınları
Bereketzade Mah. Okçu Musa Cad. No: 11/3
Beyoğlu-İstanbul
Tel: 0212 293 90 41
www.pinaryayinlari.com bilgi@pinaryayinlari.com
Yayınevi Sertifika No: 45508

Fundamentalizm Korkusu:
Avrupamerkezcilik ve İslamcılığın Doğuşu
Salman Sayyid
Özgün Adı: *A Fundamental Fear:*
Eurocentrism and the Emergence of Islamism

copyright 2026 © pınar yayınları

Pınar Yayınları • 640
Araştırma İnceleme • 45
ISBN 978-625-8675-51-1

Birinci Baskı Nisan 2026

EDİTÖR Ahmet Yasin
KAPAK Ömer Faruk Yıldız
KAPAK RESMİ Cezayir'de bir duvar yazısı; "İslam devleti yakında!"
SAYFA DÜZENİ kitapmizanpaj.com

BASKI MCZ Ajans
bilgi@mczajans.com
Sümer mahallesi. 24/6 sokak. No: 4
Murat Erdemirler Sitesi-Zemin Kat
Zeytinburnu/ İstanbul
Sertifika No: 48855

SALMAN SAYYİD

FUNDAMENTALİZM KORKUSU

Avrupamerkezcilik ve İslamcılığın Doğuşu

ÇEVİRENLER Şükrü Atsızelti &Ebubekir Ceylan&Nuh Yılmaz

Anne, babama ve 9'un iktidarına...

İçindekiler

TEŞEKKÜR.....9
TAKDİM.....11
ELEŞTİRİ, ETKİ VE DEĞİŞİM SERİSİNİN BASKISINA ÖNSÖZ.....15

İKİNCİ BASKIYA ÖNSÖZ:
İSLAMCILIK VE SÖMÜRGECİLİK SONRASI VAZİYET..25
İslamcılık, Dünyanın Korkusu.....28
İslamcılar Çıkmazda mı?.....32
Merkezîliği Giderilmiş Batı.....35
Halifeyi Beklemek.....38
İslamcılık ve Küreselleşme.....40
İslamcılık ve İmparatorluk.....42

GİRİŞ
BASTIRILMIŞ OLANIN GERİ DÖNÜŞÜ.....45
Viyana'yı Yeniden Kuşatmak.....47

BİRİNCİ BÖLÜM
FUNDAMENTALİZMİ ÇERÇEVELEMEK.....53
Fundamentalizmi Kuramlaştırmak.....55
"İslami Fundamentalizm"i İzah Etmek.....68
İslamcılığı ve Siyasi Düzenin Krizini Anlatmak.....75

İKİNCİ BÖLÜM.....81
İSLAMCILIĞI DÜŞÜNMEK, İSLAM'I (YENİDEN) DÜŞÜNMEK.....81
Oryantalizm Karşıtlığı ve İslam.....88
İslam'ın Önemi.....94
İslamcılık: Başat Bir Gösteren Olarak İslam..... 102

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
KEMALİZM VE İSLAM'IN SİYASALLAŞMASI 107
Halifelik Kurumu: İslam'ı Sabitlemek 108
İlga ve Tepki: Sallanan İslam 114
İslam'ı Modernize Etmek: Atatürk'ün Yolu (1923-45) 122
Kemalizm'in Etkisi 130
Geçerlilik ve Hegemonya 136
Sonuç 141

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM
İSLAM, MODERNİTE VE BATI 143
Kemalist Hegemonyanın Zayıflaması 144
Modernite ve İslamcılık 149
Modernite ve Batı: Batı ve "Gerisi" 164
Modernite; Anti-, Post-, Karşı- 172
İslam ve Postmodernite 180
Batı'nın Merkezliğinin Giderilmesi ve İslamcılık 183

BEŞİNCİ BÖLÜM 193
İSLAMCILIK VE GÖRÜNMEYEN İMPARATORLUĞUN SINIRLARI 193
Batı'nın Zaferi 197
Avrupamerkezcilik ve Etnosentrizm 201
Avrupamerkezcilik ve Tikellikler 204
Rakip Soykütükleri 214
Sonuç 223

SONSÖZ
İSLAMCILIK/AVRUPAMERKEZCİLİK 225
KAYNAKÇA 233
DİZİN 257

TEŞEKKÜR

Esasa yapışarak tempoyu koruduğu için Lilian Zac'a, temeller (*fundamentaller*) için özür dilemediği için Muhammed Rıza Tacik'e, telefonda arka arkaya ihtimaller sıraladığı için Barnor Hesse'ye, klavyeleri ve Lusakan stili kung fu'sundan dolayı Laura Tumey'e, gizemli bozulmaları giderdiği ve heyecanını sürdürdüğü için Louis Murray'e sahne dışı teşviklerinden ve hazırlanmaksızın oynamalarından dolayı Lamya Kanoo, Warren Chin ve Hana Kanoo'ya, gerçek ve içten düşünceleri ve teolojik tartışmaları için Catherine Tyler'a, müsveddeyi okuması ve sahneyi hologramlaştırmasından dolayı Pandeli Glavanis'e, yaptıklarından dolayı CGEM'deki (Center for the Study of Globalization, Eurocentrism and Margmality/Küreselleşme, Avrupamerkezcilik ve Marjinalite Çalışmaları Merkezi) arkadaşlara, yan odalardaki fısıldaşmalarına rağmen kendi rollerini oynamalarından dolayı Charterhouse Yemek Kulübüne, Sümerci disko/söylemleri[1] ve Sokratik parodilerinden ötürü Muzak Evi Derneği'ne, ışıklandırma gibi yaşamasından ve sahnenin en üstünde durmasından dolayı Hatoon El-Fassi'ye, Rüya'yı düşlemesinden ve gelgite karşı gayretli yüzüşünden ötürü Nasreen Ali'ye ve parçalayıcı etnik duyargalar yüzünden yapayalnız bırakılmış oldukları hâlde sebat etmelerinden ötürü imanlarını koruyanlara teşekkür ederim.

1 Disco(urse)s: yazar burada Türkçeye söylem şeklinde çevrilen kelimeyi bölerek söylem ile disco arasında benzerlik kuran bir kelime oyunu yapıyor. [çev.]

İlaveten desteğinden dolayı David Sanders'e, tavsiyesinden dolayı Albert Weale'e, yorumları için Barry Clarke'e ve Paul Gilroy'a da bir çift söz ederek teşekkürümü belirtmeliyim. Tabii ki bütün genel reddetmeler geçerlidir.

Burada sunulan konuların bazılarının erken versiyonları "Savaşan Kâfirler ve Zındıklar"[2] içinde ifade edilmiştir.

2 Bobby Sayyid, "Zamanın Göstergesi: Dokuzuncu Haçlı Seferi'nde Savaşan Kâfirler ve Zındıklar", *Siyasal Kimliklerin Oluşumu,* ed. Ernesto Laclau, çev. A. Fethi, Sarmal Yayınları, İstanbul, 1995.[çev.]

TAKDİM

HAMID DABASHI[1]

Salman Sayyid'in *Fundamentalizm Korkusu: Avrupamerkezcilik ve İslamcılığın Doğuşu* kitabı yayımlanalı on seneden fazla oldu. Yeni bir dönemi başlatan 11 Eylül olaylarından önce basılmıştı yani… Buna rağmen zamansal açıdan, bugün ilk görücüye çıktığı günden daha fazla ehemmiyete sahiptir. Sayyid, önermesinin mantığı hâlâ görülebileceği gibi, siyasal İslamcılığı kışkırtıcı bir şekilde Müslümanların siyasi kültürlerinin sömürgesizleştirilme dönemi şeklinde görmemiz gerektiğini öne sürmüştür. Sayyid, İslamcılığın yükselişini "Batılı" siyasi hegemonyaya, özellikle de onun kendini kutlayıcı bir biçimde Tarihin Sonu'nu ilan etmesine karşı bir meydan okuma olarak görmektedir. Bu tez hâlâ dikkat çekicidir.

Siyasal İslamcılığın "ortaya çıkışı" tam ne zaman vuku bulmuştur? 1979 İran İslam Devrimi'nde mi? Ya da ondan önce Hasan el-Benna'nın Müslüman Kardeşleri kurması sırasında mı? Hatta daha da öncesinde 1890'da ulemanın fetvasının büyük bir sömürge karşıtı hareketi tetiklediği İran'daki Tütün İsyanı'nda mı? Ya da belki onun da öncesinde 1860'larda Cemaleddin Afgani büyük bir ittihad-ı İslam hareketi başlattığında mı? Ya da daha da öncesinde Babilik hareketi Kaçar hanedanını temellerine kadar sarstığında mı? Ya da tüm bunlardan sonra 1980'lerde Taliban, Afganistan'da ortaya çıktığında mı? Ya da 1990'da Hizbullah ve HAMAS, Arap dünyasının siyasi haritasına ciddi bir biçimde dâhil olduğunda mı? Yoksa 11 Eylül 2001'de mi? Yoksa daha sonrasında Müslüman Kardeşler,

1 Columbia University, İran Çalışmaları ve Karşılaştırmalı Edebiyat Profesörü New York-Doha, Kasım 2014.

Mısır Devrimi'ni 2011 Ocak'ında tamamen kendine mal ettiğinde mi? Tüm bu tarihler ve olaylar (ve diğerleri) İslamcılığın şu ya da bu yöne doğru belirli bir evresini göstermek için kullanılabilir. Bazıları aslında Müslüman aklının sömürgesizleştirilmesine işaret ederken diğerleri de aslında bunun tersine işaret etmektedir. Sayyid, siyasal İslamcılığı sömürgesizleştirmenin bir parçası görmemiz gerektiğini belirtirken (İngilizlerin söylediği gibi) meselenin tam üstüne basmaktadır. Fakat aslında ortada kendi kimliğini, kendini sömürgeleştirenlerin belirlediği kavramlarla tanımlayan derin bir şekilde sömürgeleştirilmiş Müslüman aklının işareti ve tam da sömürgesizleştirme döneminden önce yaşanmış olan bir hazırlanma dönemi vardır. Bu da daha çok Albert Memmi ve Ashis Nandy ile bilinmiş ve anlaşılmıştır.

Sayyid, ufuk açıcı kitabında Müslümanların "Batı" tarafından önerilen başat gösterene karşı çıkması ve onu dengelemesi için başka bir başat gösteren teklif etmenin peşinde olduklarını öne sürmektedir. Sayyid, oryantalistlerin ürünü olan öz/asıl İslam düşüncesine karşı çıkarak çoğul İslam'lardan söz eden eleştirel düşünürlere de itiraz etmektedir. Sayyid'in postmodernizmi ve postyapısalcılığı ele almasını okuduktan sonra onun sadece bir siyasal İslam yorumlamasından daha ciddi bir şeyin, yani İslam hakkında bilgi üretme yollarının peşinde olduğunu biliyorduk. Hepimizin üzerinde anlaşabileceği, İslam'a dair bu bilgi üretme yolları ve momentleri iki hassas etmene bağlıdır. Bunların ilki bu bilgiyi kimin ürettiği ve bunu hangi yetki ve amaçla yaptığıdır. İkincisi ise ne gibi bölgesel ya da küresel olayların ya da olaylar dizisinin İslam hakkında bilgi üretmede yeni bir dönemi başlattığıdır.

Sayyid'in argümanındaki bu nokta, on beş yıl boyunca, mühim bir değişim geçirmekle birlikte önemli bir nokta olarak kalmıştır. Kitabım *Post-Orientalism: Knowledge and Power in Time of Terror*'ın (2006) neşredilmesinden bu yana muhayyel "Batı" sanrısının sömürgecilik sonrası dünya için geçerli ya da meşru bir muhatap olmadığını öne sürmekteyim. Bizler (yani şimdiye dek kendine "Batı" diyen bu sanrısal güç ve tahakküm

heyulasının merhametine kalmış olanlar) artık "Batı"ya konuşmuyoruz. Sonunda onun ne olduğunu fark ettik; o bir serap. O mevcut değil.

Bu farkına varıştan sonra dünya, genelde açıyı tersine, benzer bir merak konusuna çeviren militan bir İslamcılık üreterek oryantalistlerin çalışmasına katkıda bulunmadı. Modernliğin bitişiyle ya da failin kriziyle uğraşmak, dünyanın geri kalanına pek hayrı dokunmayan, neredeyse sadece Avrupalılara has (felsefi ve etik) bir meşgaleydi. Ta ki sömürgecilik gerçeği ve fenomeniyle bu epistemik meydan okumanın, "Batı" efsanesini parçalamamızın merkez noktası olduğu geçişe kadar…

Fundamentalizm Korkusu: Avrupamerkezcilik ve İslamcılığın Doğuşu kitabı bu dönüştürücü dönemde önemli bir evreye işaret ediyor. Avrupamerkezcilik artık can sıkıcı bir gerçeklik değildir. Kesinlikle yıkılmış bir hâldedir. Tabi ki Avrupalılar Avrupamerkezcidir. Neden olmasınlar ki? Nitekim Nasrettin Hoca'ya sormuşlar "Dünyanın merkezi neresidir?" diye, o da "Eşeğimi bağladığım yerdir!" demiş. Aynısı Avrupamerkezcilik için de geçerlidir. Soru artık Avrupalıların neden Avrupamerkezci olduğu değildir. Soru artık neden bu durumu başkalarının umursaması gerektiğidir. Avrupamerkezciliğin başındaki Avrupa (*Euro*) içine doğru patlamıştır aslında, herhangi başka bir bilgi rejimini düşünmenin sömürgeci katalizörü olamayacak kadar derinden sorunlu ve anksiyeteye sebep verir hâldedir.

Bu ikiliğin kökleri, Ayetullah Humeyni'nin ortaya çıkmasından daha öncelere, Humeyni'nin Cemaleddin Afgani ve hatta velayet-i fakih doktrinini ortaya atan asıl âlim olan Şeyh Ahmed Naraki gibi fikri atalarına kadar izlenebilir. Buna rağmen Sayyid, İslamcılığın köklerini Avrupamerkezciliğe bağlarken haklıdır. Bununla beraber Sayyid, başka bir şeyi, kimlik politikalarını tespit etmiştir. Bu kimlik politikaları, özellikle Avrupa'ya ve Amerika'ya göç eden Müslümanlar tarafından daha kuvvetli olarak hissedilmektedir. Buralarda kuduz İslamofobinin karşısında belirli kimlik politikaları daha da acı hâle gelmiştir. Avrupa'da kendilerine (toplu katliamcı Anders

Breivik'ten Bill Maher ve Sam Harris gibi sözde yeni ateistlere Avrupa'yı ve Amerika'yı saran) ırkçı İslamofobiyle savaşmanın tek yolu görünen IŞİD'in [Irak ve Şam İslam Devleti] kanlı macerasına cezbolan, haklarından mahrum edilmiş (sınırlı olmasına rağmen) gittikçe artan sayıda Müslüman genç vardır. Bu kimlik politikaları, bugün Avrupa Birliği ya da onun hayaleti için; o, ötekisini Müslüman kişinin sakallı yüzünde ya da örtülü başında hayal ettiği kadar katidir.

Sayyid doğru bir şekilde İslamcılığın yükselişini "Batı en iyisidir!" efsanesinin bitişi şeklinde tanılamıştır. Fakat aynı karşılaşma aslında "Batı"nın kendi mitini de güçlendirmiştir. Arap Baharı ve İran'daki Yeşil Hareket ile işaretlenen Arap ve İslam dünyasında yaşanan dünyaca önemli olayların akıbetinde bu sanrının önemi ve otantikliği tüketilmiştir.

Fundamentalizm Korkusu gibi kitaplar nerede olduğumuzun ve özgürlük coğrafyasına ne kadar uzak olduğumuzun ya da ona ne kadar az ilerlediğimizin kayıtlarıdır. Bu özgürlük coğrafyası, kendi kendine merkezlenen "Batı"nın merkez noktasını ve onun neden olduğu Avrupamerkezciliği arkasında bırakmaktadır. Bu özgürlük coğrafyası, "Batı"nın ve Avrupamerkezciliğin yerli ve yerlici mitolojiler hâline gelmesine izin verecektir. Yeni tür maddecilikle ilgilenen çömez antropologların "saha çalışmalarına" değeceğini düşünecekleri yerli ve yerlici mitolojiler... O zamana kadar "İslam" hakkında yazılan her kitap aynı zamanda onun zıt ikizi olan "Batı" hakkında yazılmış bir kitap olacaktır.

ELEŞTİRİ, ETKİ VE DEĞİŞİM SERİSİNİN BASKISINA ÖNSÖZ

2006 yılında *Fundamentalizm Korkusu*'nun ikinci baskısı Malezya'da İç Güvenlik Bakanlığı tarafından yasaklandı.[1] Yasaklamanın sebepleri hiçbir zaman açıkça zikredilmedi. Fakat kullanılan (İngiliz sömürgeci gelenek temelli) kanunlar, yetkililerin genel ahlaka, toplum düzenine, millî çıkarlara zararlı olan ya da Malezya'nın güvenliğine zarar veren ya da hatta kamuoyunu alarma geçiren yayınları yasaklamasına izin veriyor. *Fundamentalizm Korkus*u'nun genel ahlaka zararlı olabileceğini, Malezya'nın güvenliğine zarar verebileceğini ya da hatta kamuoyunu alarma geçirebileceğini hayal etmek bana zor geldi. Kitap en nihayetinde belki içinde ahlaki ve kültürel göreceliğin işlediği yahut "İslami fundamentalizm" için postmodern bir müdafaa yapıldığı ya da vahşi gerçekler ve acımasız hakikatlerle çok ilgisi bulunmayan yoğun bir şekilde yazılmış teorik bir metin olduğu şeklinde bazı bilimsel eleştirileri alarma geçirirdi.

Fundamentalizm Korkusu'nun Zed Yayınlarının *eleştiri, etki ve değişim* serisinin bir parçası olarak basılması, eleştirenlerin bazı korkularını ve endişelerini giderme fırsatı vermiştir. Kitap, Müslümanlığın müşterek bilincinin gittikçe artan sayıdaki alanda (coğrafi, kültürel ve epistemolojik) neden mobilize olduğunu anlamak ve açıklamak için yazılmıştır. Müslümanlar

1 Yasaklanmış on sekiz kitap arasındaydı. Bunlardan altısı İngilizceydi.

olarak çağırılan ve gittikçe bu çağrıyı (bu savaşa çağrı olsa bile) daha fazla fark edip cevap veren grupla ilgilenmektedir. *Fundamentalizm Korkusu*'nun ilk basıldığı zamanlarda tarif edilmeye çalışılan bu fenomenin hız, kapsam ve süreklilik hususunda mahdut olduğuna dair genel bir inanç vardı. O dönemlerde bir Müslüman meselesi olduğu şeklindeki bir düşüncenin, tam gelişmiş bir incelemeye yol açmaktan çok gülünç bir bakışa neden olması muhtemeldi. Müslümanları sorgulama işi, hâlâ polis ve güvenlik servisinden çok (ekseriyetle) antropologların, alan uzmanlarının ve etnografların tekelindeydi. İslamcılığın çok az öneme sahip bir fenomen olduğu şeklinde bir beklenti vardı. (Hatırlıyorum doktora öğrencisiyken kıdemli bir akademisyen tarafından oldukça küçümseyici bir kesinlikle tezimin tamamlanmasıyla siyasal İslam'ın kendi içindeki tutarsızlığa bağlı olarak çökeceği söylenmişti. İma edilen benim tezimin lüzumsuz hâle geleceğiydi. Söz konusu akademisyen tabi ki İslamcılığın kendi içindeki çelişkiler dolayısıyla eli kulağında olan çöküşünü öngörme üzerine kariyer yapmaya devam etti.)

Fundamentalizm Korkusu, siyasal İslam üzerine yazılmış olan hacimli literatürün bir parçası olarak da görülebilir. Oğul George Bush'un "teröre karşı savaş" ilan etmesinden önce dahi bir olaylar dizisi Müslümanların varlığını sadece İslam'ı cami içinde ve caminin çevresinde (tematik ve mekânsal olarak) icra edenler değil de daha çok siyasi meselelere zorla giren kavgacılar şeklinde gösteriyor gibiydi. "İslami fundamentalizmin" modern mi yoksa geleneksel mi olduğu hakkında bazı tartışmalar vardı. Bununla beraber onun, genel olarak akademinin ve entelektüel kültürünün benimsediği kavramlarla az ya da çok açıklıkla ifade edilebileceğine dair bir inanç vardı. Onun ortaya çıkışı; köyden şehre göç, petro-dolar finansmanı, ulusçu rejimlerin başarısızlığı, küçük burjuvanın isyanı ve feminizme patriyarkal tepki diye açıklanıyordu. Bu etkenler, kimileri tamamlanmış, detaylandırılmış ve makul olan çoğu çalışmada kullanılmıştır. Bununla beraber sorun, literatürde İslamcılık bulmacasına varlıksal olarak cevap verme yönündeki baskın eğilimdir. Bu varlık da oryantalizmle temsil edilmektedir. *Fundamentalizm Korkusu* İslamcılığın varoluşsal bir analizini or-

taya koymaktadır. Bu da bu gibi İslamcılık açıklamalarında kanıksananların incelenmesi demektir. Toplumsal dokuya zarar verilmesi, neden İslam adı etrafında örgütlenen hareketlere ve ideolojilere yol açmıştır?

Daha önce de *Fundamentalizm Korkusu*'nda iddia ettiğim gibi oryantalizmin eleştirilmesi, Müslümanların ya da İslam'ın çeşitliliğine yazılmış bir kaside değildir. Bilgi sosyolojisi içindeki bir inceleme de değildir. Fakat en derininde oryantalizmi üretenin Doğu değil de Doğu'yu üretenin oryantalizm olduğunun ispat edilmesine yönelik yerinde bir yapıçözümcü hamledir. Oryantalizm, Doğu'yu Batı'yı anlatma aracı şeklinde tasavvur etmiştir. İslamcılığı açıklamak, sadece incelemenin nesnesine yönelik bir kavrayışı gerektirmemektedir. Aynı zamanda bu gibi incelemelerin kullandığı kavramsal vasıtaların amaca uygunluğunu sorgulamaya dair bir bilinci de gerektirmektedir. Çünkü bu vasıtalar kısmen Batı'nın sınırlarını denetleme aracı olarak ortaya konulmuştur. Bu durum, tüm bu kavramların Batı dışı otantisite arayışında terk edilecekleri anlamına gelmez. Fakat bu kavramların ve kavram topluluklarının İslamlaşma fenomenini anlamada aksiyom olarak kullanılmasının uygun düşmeyebileceği ihtimali hususunda uyanık olmak anlamındadır. Başka bir şekilde ifade edecek olursak, İslamcılığın ortaya çıkışı tamamen sosyolojik ya da kültürel değil, aynı zamanda felsefi bir fenomendir.

Felsefi boyuta odaklanmak, *Fundamentalizm Korkusu*'nun o zaman ortaya çıkarılan literatür içinde sivrilmesine yardımcı olmuşsa da onun dolaşımını daraltmıştır. Bu, İslamcılığı bir inceleme (ve müdahale) nesnesi olarak inşa eden arka plandaki varsayımların sorgulanmamış kalma eğilimindendir. Kitaba getirilen kimi eleştiriler, kitapta öne sürülen tahlilleri Kemalizm'in ve İslam'ın çeşitliliğinin önemsemediği tahliller olarak bulmuştur. Yine kimi eleştiriler de kitaptaki tahlillerde karışık tarihî süreçlerin basitleştirildiğini ve Kemalizm'le İslamcılığın çeşitliliğinin önemsenmediğini belirtmektedir. İşte yukarıda bahsettiğimiz varsayımların sorgulanmadan kalma eğilimi bu eleştirilerde görülebilir. Eğer *Fundamentalizm Korkusu* daha

"ontik/varlıksal olarak" yazılsaydı belki bu eleştirilerin bir önemi olabilirdi.

Kitap, felsefe ve siyasi analiz arasındaki etkileşimi o zaman postyapısalcı diye tarif ettiğim şimdi de eleştirel İslami çalışmalar diyeceğim kavramsal bir harita ile yürütmüştür. Eserde kullandığım yaklaşım üç ana başlıkla karakterize edilmiştir. Bunlardan ilki, oryantalizm eleştirilerine dair bir dizi fikir yürütme ve bunların İslamlaşma fenomenini anlamaya çalışmada önemidir. İkincisi, siyasi olanın önceliğinin teşhis edilmesi ve bu teşhis altında siyasi olanın ve siyasetin yeniden formüle edilmesidir. Sonuncusu ise sömürge sonrası ilgilerin, temsil ve kültürden toplumsal ilişkilerin yerel ötesi ve ulus ötesi seviyede oluşturulmasına tahvil edilmesidir. Bu hatları örmenin arka planını şimdi rahatlıkla Batı ve Gerisindekiler arasındaki hiyerarşinin (sadece ekonomik ve askerî değil) derin felsefi etkisine dair, sömürge sonrası bir kavrayışla ilişkilenen bir geçiş olarak tarif edeceğim. Bu geçiş de pozitivizmden anti-pozitivizme Heideggerci-Wittgeinsteincı-Kuhncu ilhamla yaşanan bir geçiştir. Bundan dolayı Avrupamerkezcilik kitapta merkezî bir meseledir.

Avrupamerkezcilik, *Fundamentalizm Korkusu*'nda gösterdiğim üzere, sadece kültürel ve entelektüel bir ufuk olarak ortaya çıkmamıştır. Aynı zamanda Batılı sömürge girişiminin içinde mevcut bir gerek şartı olarak ortaya çıkmıştır. Avrupamerkezcilik, sadece bilimi ve devlet idaresini etkilememektedir, o aynı zamanda Batılı ya da beyaz imtiyazını (jeopolitik, kültürel ve epistemolojik olarak) desteklemek yönünde bir girişimdir.[2] Kitaba tekrar bakınca belki beyazların imtiyazı ile Avrupamerkezcilik arasındaki ilişkinin daha açık ifade edilebileceği ve (belki de bazı okuyuculardaoluşturduğu tepkilerde eksik olmamasına rağmen) beyazlığın sergilendiği çeşitli

2 Eleştirel ırk teorisi üzerine yazılan literatür tekrar ve tekrar beyaz imtiyazının devamlılığını ve kurumsallaşmasını göstermiştir. Bununla beraber beyaz imtiyazının uluslararasılaşmasını açıkça gören ve anlayan W. E. B. Du Bois, Oliver Cox ve Malcolm X gibi bazı entelektüellerin girişimlerine rağmen "ırk" meselesini uluslararası ilişkilerin ve özellikle Müslümanlarla ilgili olan saha çalışmalarının asli ilgilerinden ayrı ele almaya yönelik bir eğilim olmuştur.

yolları tartışmak için ortada olan alanın kitapta eksik olduğu görülebilir. Eserin bu baskısı, beyazlık çalışmalarının disiplin olarak iyice yapılandırıldığı bir süreçte arzı endam ediyor. Kitap eğer şimdi yazılsaydı beyazlık çalışmaları tarafından ortaya konulan kavrayışların ve eleştirel enerjinin *Fundamentalizm Korkusu*'nda ve onun karşılanmasında ima edilen kaygıların bazısını öne çıkarmak için kullanılmasını beklerdim. Mesela kimi çevrelerde eserin daha fazla etnografik ve ampirik bilgi vermesine yönelik bir talep vardı (kitabın ilk eleştirmenlerinden biri yazarın oto-etnografiye kalkışmayıp kavramsal meselelere çok fazla ilgi göstererek yerel bir bilgi kaynağının rolünü küçümsemesinden dolayı hayal kırıklığına uğramıştı).

Kitap, mevcut materyali yeni bir kavrayış ve daha inandırıcı açıklamalar üretmek için düzenlemeye yardımcı olacak kavramsal bir tahkiye sunma isteği hususunda açıktı. Daha iyi bir hikâye anlatmak, böyle bir hikâye tarafından önceden varsayılan dile de dikkat etmek anlamına geliyordu. İslam'ın anlamı üzerindeki mücadeleyi İslam'ın sabit ve tarih ötesi niteliklerine inanmaya başvurmadan izah etmek iki zorlukla karşılaşmaktadır. İlk zorluk, İslam'ı genellikle büyük bir inançla sabit gören inananlardan gelmektedir. İkinci zorluk da İslam'a yönelik herhangi bir odaklanmada özcülüğün kabulünü görenlerden geliyordu. İlk konumdakiler için özcülük karşıtlığı İslam'ı tehdit ediyordu. İkinci konumdakiler içinse İslam'ın çözülüşünün olmadığı yerde özcülük vardı. Bu iki düşünce de çok farklı yerlerden gelmesine rağmen İslam'ın özcülüğüne dair müşterek bir inancı paylaşıyorlardı. Sorunun bir parçası, özcülük karşıtlığının oldukça bilgili (fakat çoğunlukla kalın kafalı) bilim adamlarının tekelinden parlak çoluk çocuğa geçmiş olmasıydı. Sonuçta özcülük karşıtlığı sıkıcı ve alelade görünüyordu. Yekpare olanın alelade bir inkârı olmaya ya da tüm nesnelerin "yapısöküme uğratıldığı" bir düşünce olmaya indirgenmişti. İfadesini, sıkça tekrarlanan İslami bir topluluk olmadığı iddiasında ve ortada gerçek Müslüman olmadığı düşüncesinde vb. buldu. Özcülük karşıtlığı eğer eleştirel gücünü devam ettirecekse sadece akademik bir tavır değildir. Önemi, toplumsal ilişkilerin keskin olumsallığının kavranmasından; böylelikle de

insan grupları tarafından bu olumsallığı denetim altına almak ve evcilleştirmek için gösterilen çabaları açıklamasından gelir. *Fundamentalizm Korkusu*'nun içindeki gerilim; toplumsal ilişkileri tortulaştırma, kurumsallaştırma ve kurma yani onları kurumlara, uygulamalara ve oluşumlara dondurma ile kristalizasyonun ortaya çıkabileceği herhangi bir özün ya da esasın bulunmaması arasındaki gerilimdir. İslam'ın bir özü olmadığını iddia etmek onun tamamen uydurma olduğunu iddia etmek ya da dolaylı bir şekilde onu dağılmakla tehdit etmek değildir. Bu iddiada bulunmak İslam'ın yaratıcı potansiyeline yönelik incelemeleri başlatmak ve onun önemini ortaya koymaktır. *Hilafeti Hatırlamak* kitabımda da yazdığım gibi İslam, Müslümanlara bir isim veren isimdir. Eğer İslam bir öze, tüm anlamlarını ve değişimlerini tüketen bir lafzi öze sahipse bu, İslam'ın kurtarılması değil de onun budanması olur. Detaylı ya da uzun olsun İslam hakkında düzenlenen listeler bir Müslüman için onun doğasını tam anlamıyla ortaya koyamaz. Müslümanlar için İslam, potansiyel olarak İslam'ın tüm anlatımlarından daha fazlasıdır. İslam o anlatımları yönlendiren ufuktur. Özcülük karşıtı bir konum almak doğrudan İslam'ın önemini kabul etmektir ve bu onun değersiz olduğunun ifade edilmesiyle karıştırılmamalıdır.

Fundamentalizm Korkusu, İslamcılığın ortaya çıkışının normal siyasi bilimler paradigması içinde uygun bir şekilde anlatılamadığını öne sürmektedir. Ki ondaki mevcut inceleme yapıları bu fenomeni kavramak için yeterlidir. İslam meselesi, siyasi analizlerin geleneksel birimleri şeklinde düşünülenlerin sınırlarıyla sürtüşmektedir. Genel anlamda siyasal çalışmalar birincil analiz nesnesi olarak ulus devletler üzerinde yoğunlaşmaktadır. Bunun böyle olmasının iyi/haklı sebepleri vardır, çünkü başlangıcından beri vurgulanan varsayım, ulus devletin siyasi süreçlerin potası olduğudur. Buna ilaveten ulus devletler, (milliyetçi değilse de) millî tarihyazımını teşvik etmiştir. Ulus devletin sınırları hükmen analitik bir kategorinin limitleri hâline geldiği ölçüde o kategori önemsizdir. Ulus devlet çeşitli şekillerde kurumsallaştırılmıştır. Uluslararası düzen, ulusal sınırları oluşturmakta ve bunlara imtiyaz tanımaktadır.

Dolayısıyla ulus devlete odaklanan analizlerin ulus devletlerin kapsam alanı içerisinde meydana gelen bir fenomeni anlamada en iyi yol olması mantıklı gibi görünmektedir. Bundan dolayı bir İslamcılık tahlili, Endonezya'daki İslamcılığın Fas'taki İslamcılıktan hayli farklı olduğu şeklindeki örtük bir argümanla ulus devletin odak noktası olduğu bir cevabın verilmesini teşvik etmektedir. İslamcılıkta oryantalizmin bulgularının tasdik edilmesini gören yaygın izahlar vardır. Bu açıklamalarda İslam, doğasında var olan İbn Halduni döngülerdeki dairelerden birini turlamaktadır ya da İslami bilincin uyanışını anlamak için faşizm ya da popülizm kategorileri kullanılmaktadır. Bu kitap, bu yaygın açıklamalara karşıttır. *Fundamentalizm Korkusu,* bu hareketi taleplerden dayanışmaya doğru açıklamaktadır. Başka bir ifadeyle Müslümanlar tarafından ortaya konulan otonomi taleplerinin müşterek iradeler oluşturmak için nasıl dondurulduğunu açıklamaktadır. *Ümmet*'in istikbalinin yazıldığı çatışma, İslamcıların ve Kemalistlerin müşterek iradeleri arasındaki çatışmadır.

Fundamentalizm Korkusu'nun ikinci baskısı terörizmle savaşın ikinci yılında çıkmıştı, bu baskısı da ikinci on yılında çıkmış oldu. Terörizmle savaş dış ve iç politikanın gramerini de değiştirdi. Görünüşte terörist tehdit, devlet idaresini Müslümanları gittikçe daha sıkı bir şekilde denetlemeye yönelik olarak harekete geçirdi. Bununla beraber geniş çaptaki katılımcı vatandaşlık ve temel haklar kavramlarının gittikçe daha fazla aşındırılmasında daha da etkili oldu. Gözlerimizin önünde parıldayan küresel bir "olağanüstü hal", turunculara sarılmış Guantanamo mahpusları ve Amerika'nın küresel gulaglarının gizli tutuklama merkezleri ya da WikiLeaks ve CIA'in işkenceleri üzerine tamamlanmamış raporlar vasıtasıyla odak noktası hâline geldi.

Fundamentalizm Korkusu, küresel Müslüman varlığının teşekkülü bakımından halifeliğin önemli olduğunu savunmuştu. Bu benim yakın zamanda *Hilafeti Hatırlamak* kitabımda geliştirdiğim bir temadır. *Fundamentalizm Korkusu*'nun ilk basıldığı zamanlarda halifeliğin önemi hususu İslamcılık üzerine

getirilen açıklamaların çoğunda yoktu. IŞİD isimli neo-Harici bir örgüt tarafından halifelik ilan edilmesi ise hayalperestçe ve acımasız görünmekte. Yine de Kemalistlerin 1924'te kaldırdığı bir kurumun geri dönmesi, *Fundamentalizm Korkusu*'nda ortaya konulan mantık içinde anlaşılabilir. Bu, IŞİD tarafından halifelik ilan edilmesinin IŞİD ve el-Kaide arasındaki çatışmaya çok şey borçlu olduğunu yadsımamaktadır. Anlaşmazlığın ana hatları, stratejiler arasındaki fark ve IŞİD'in el-Kaide'nin liderliğini reddetmesiydi. IŞİD halifelik ilan ederek el-Kaide'den üstün olduğuna işaret etmekte ve çeşitli cihatçı grupların liderliğini el-Kaide'den almaya teşebbüs etmektedir. IŞİD'in halifelik ilanı, Suriye ve Irak sınırlarındaki varlığından istifade ederek yeni bir uluslararası siyasal mevcudiyet inşa etme girişimi ve aynı zamanda kendi millî sınırlarını reddetmenin işareti görülebilir. Halifelik böylelikle Kemalist ulus devletin küllerinden doğmuştur. IŞİD'in Suriye ve Irak'ın bazı parçaları üzerindeki hâkimiyeti, değerli kaynaklardan elde edilen gelirlerin ve dış fonların desteğiyle ayakta tutulan savaş ağalarının ortaya çıkışını haber vermektedir. IŞİD tarafından ortaya salınan vahşet kısmen Baasçı partinin birden fazla nesil süren yönetimindeki şiddetin meşruiyetiyle kısmen de IŞİD'in zayıflığıyla kendi tekfirci ideolojisinin sınırlı meşruiyetinden kurtulma vasıtası olarak icbara başvurması olarak açıklanabilir.[3]

Fundamentalizm Korkusu, Müslümanlar için İslam'ın her şeyin daha iyi olacağı ümidinin adı olduğu gözlemiyle nihayet buluyordu. Bu ifadeleri yazdığımda yakın bir zamanda meydana gelecek herhangi iyi bir şeyin ümidi içinde değildim. Böyle bir ümidin gerçekleşememesi de İslam'ın kendisinden hayal kırıklığına uğramaya yol açmayacaktı. Dünya çapında Müslümanlar adil, duyarlı ve yetkin kurumlar ve uygulamalar talep etmektedirler. Müslümanların yüz yüze olduğu mevcut dünya düzeninin talancı doğası içinde Müslümanları koruyacak ve onların kendi hayatları hakkında karar verebilme kabiliyetlerini güçlendirecek idare formlarına ihtiyaç olduğuna ve bu idare formlarının dünyanın hâlihazırdaki düzenlenişine hapsedile-

3 Saddam yönetiminin şiddeti hakkındaki bir analiz için bk. Charles Tripp, *A History of Iraq*.

meyeceğine yönelik gittikçe artan bir bilinç vardır. *Fundamentalizm Korkusu*'nu göz önüne getirmek, otantik olarak İslam dininde temellenen bir gelecekten çok Müslümanların kendi tarihlerinin yazarları hâline geldikleri sömürgesizleştirilmiş bir geleceğe götürmektedir. Tarih yazmak tabii ki öncelikli olarak siyasi bir görevdir, siyasi olanla kıyaslandığında tarihyazımı ufak bir rol oynar. *Fundamentalizm Korkusu*'nun katkısı, sömürgesizleştirilmiş İslamlaşmanın tarihyazımınadır.

İKİNCİ BASKIYA ÖNSÖZ:
İSLAMCILIK VE SÖMÜRGECİLİK SONRASI VAZİYET[1]

Fundamentalizm Korkusu 1997'de ilk kez basıldığında Müslüman kimliğe yönelik çağdaş iddiayı açıklamaya ve neden İslam isminin siyasi muhalefet ve mobilizasyon için bir sembol olarak kullanıldığı sorusunu sormaya başlamıştır. Bu fenomen, farklı şekillerde (oldukça sorunlu bir şekilde) "İslami fundamentalizm" ya da (daha belirsiz bir şekilde) "siyasal İslam" şeklinde tarif edilmişti. Ben "İslamcılık" kavramını tercih ediyorum. ABD anakarasına 11 Eylül 2001 yılında yapılan saldırılardan önce İslamcılığın kendi kendine yok olacağı düşünülürdü.[2] İslamcıların ilerlemesi kesilmiş ve Afganistan ile İran hariç hiçbir İslam ülkesi İslamcıların "eline düşmemiş" görünmekteydi. İslamcı hareketler, İslam dünyasının baskıcı rejimlerini yerinden edecek kadar güçlü olmayan ve sıradan Müslümanları soğutan şiddete ve bu şiddete karşı geliştirilen karşı şiddete saplanmış görünüyordu (yani, toplumların bütünlüğü "İslam'ın Serüveni" tarafından tarihsel olarak dönüştürülmüştü).

1 Bu önsöz Zed Books'un kitabın ikinci baskısını yaptığı 2003 yılına aittir.[ed.]

2 Örn. bk. Georges A. Fawaz (1999) "Islamists have come to a halt", *Survival*, 4 (1) Spring; Oliver Roy (1999) "Crisis of Legitimacy in Iran", *Middle East Journal*, 53 (2); Gilles Kepel (2000/2002) *Jihad: The Trail of Political İslam*, Harvard: Harvard University Press.

İslamcılık üzerine yeterince uzun zaman çalışan herkes İslamcılık üzerine yorumda bulunmanın dairesel bir doğaya sahip olduğunu fark edecektir. Yorumlarda İslamcılığın bitişi genellikle kehanet şeklinde belirtilmiş ve bu bitiş genellikle ertelenmiştir. Bunun sebeplerinden biri de bu fenomenin kesin doğasına yönelik kafa karışıklığıdır. İslamcılık baskın çağdaş söylemlerin tam da sınırında bulunmaktadır. Batı tarihindeki gelişmelerin kendi bağlamlarından koparılmış yorumlarına dayanan araştırma modelleri İslamcılığı analiz etmeyi zor bulmuştur. İslamcılık bu tarihsel açıklamalarla olsa olsa oldukça muğlâk bir ilişkiye sahiptir. Marshal G. Hodgson, Anouar Malek ve en kesin surette de Edward Said gibi araştırmacılar İslam dünyasına dair incelemelerin, Batı tarihi içerisinde "normal" diye düşünülen özelliklerin bozulmasıyla tanımlanabilecek varsayımlardan uzaklaşması gerektiğine işaret etmiştir.

Bu kitabın İslam'ın ya da Batı'nın yekpare homojen mevcudiyetler olduğunu iddia etmediğini belirtmek önemlidir. "Batı" ve "İslam", sınırları muayyen olmayan, bununla beraber tabiatları bakımından siyasi ve kalıcı mücadele bölgeleri olan karışık ve hareketli yapılar için kısa ve sembolik ifadelerdir. Bununla beraber İslam'ın ve Batı'nın içindeki dâhili farklılıkların Batı'nın ve İslam'ın varoluşunu geçersiz kılmadığı hususuna dikkat edilmelidir. Müşterek kimliklerin mantığı tam olarak şudur ki onlar dâhili farklılıkların silinmesi yoluyla oluşturulmaktadır. Bir ulus devlet olsun, yerel bir topluluk olsun ya da İslam ve Batı gibi ulus aşırı olan, sınırları belli olmayan yapılar olsun herhangi müşterek bir kimlik için durum budur. Böylelikle İslam'ın heterojenliği ne İslam'ın imkânsızlığının işareti olur ne de İslam'a bir öz atfetmeyi mecburi kılar. İslam'ın heterojenliği hususu, onu içindeki heterojen unsurların düzenlenmesine yönelik kesintisiz bir girişimin ürünü olarak anlamaktır. Bu düzene koyma İslam isminin zikredilmesiyle başarılmıştır. İslam dünyası İslam ismine iliştirilmiş bir kültür, toplum, ağ ve tarih grubudur. İslam, *Fundamentalizm Korkusu*'nda başat gösteren olarak kavramsallaştırılmıştır. Bunun anlamı ortada birden fazla İslam bulunması değil; tüm Müslümanların hem kendileri hem de başkaları tarafından tek bir İslam'a iliştiril-

meleridir. Bu iliştirmenin neyi ihtiva ettiği belirli bir dizi ilişki ve ameli diğer bir dizi ilişki ile amel üzerine imtiyazlı kılan bir İslam yorumu için yapılan mücadele ve uzlaştırmaların dışında anlaşılamaz. Bu mücadelede İslam'ın anlamını inşa etmek ya da İslam ismini belirli bir dizi değer ve uygulamanın göstereni yapmak için bir sürü girişim vardır. Mesela bugün bazı insanlar teröristler tarafından "İslam'ın gasp edildiğini" iddia ederken diğerleri "İslam'ın gerekli tüm vasıtalarla zulme direnme anlamına geldiğini" öne sürmektedir. İslam'ın bilgisayar programlarına benzer bir şey olduğunu ve onun işletim kodunun (Kur'an ve hadislerin) okunmasıyla kimin Müslüman olduğunun ve onun ne yapması (ve ne yapmaması) gerektiğinin bulunabileceğini düşünen (Müslüman-gayrimüslim) kişiler vardır. Mesela İslam'da intihar yasaklanmıştır bundan dolayı da Müslümanlar istişhad eylemi gerçekleştiremezler. Bu gibi yorumlamalara karşın İslam ve onun işaret ettikleri arasındaki ilişkinin siyasi doğasını vurgulayan sayıları gittikçe artan Müslümanlar da vardır. Bu Müslümanlar için İslam 18. yüzyılda ya da bir metropol müzesinde geçmiş medeniyetlerden kalan (çoğunlukla yağmalanmış) eserlerle bir sona ermiş değildir. Bu Müslümanlar için İslam'ın anlamı baskıya direnmeyi ve adil bir toplum düzeninin teşkil edilmesi için devam eden bir mücadeleyi ihtiva etmelidir. Muhtelif gruplara sahip olan Müslüman *Ümmet*'ini birleştiren ve bir arada tutan İslam ismi, bu isimle yapılan mücadele ve onunla ilişkili uzlaşımlardır. "Çoğul İslamlar" düşüncesi, göstereni gösterilenlerle bir araya getirmektedir. Her bir millî, etnik ya da sosyoekonomik grup için birer tane olmak üzere birden çok İslam mevcut değildir fakat tek bir İslam'ın birçok yorumu vardır. Bunun sebebi tek bir İslam hakkındaki yorumların; onun merkezini neyin teşkil ettiği, neyin onun için çevresel (*füru*), neyin onun dışında olduğuna dair ortaya çıkan iş birliği ve çatışma ilişkilerinde kilitlenmesidir. İslamcılardan mülhem "diriliş"; Müslüman *Ümmet*'inde bir "yorumlar savaşının", İslam'ın ne anlam ifade ettiği üzerindeki bir mücadelenin, eğer "Çoğul İslamlar"dan söz edeceksek pek de mantıklı olmayacak olan bir mücadelenin, tetiğini çekmiştir.

İslam dünyasının hâlihazırdaki durumunu düşünmenin bir yolu Osmanlı ya da hilafet sonrasına bakmaktır. Bu, İslam ve siyasal otorite arasındaki bin küsur yıllık ilişkiyi sekteye uğratarak Kemalizm'in ortaya çıkmasını mümkün kılan hilafetin kaldırılmasının ümmet için tarihî bir dönüm noktası olduğunu kavratacaktır.

İslam dünyası açısından Türkiye tecrübesinin merkezî konumunun altını çizen Salman Sayyid'in *Fundamentalizm Korkusu Avrupamerkezcilik ve İslamcılığın Doğuşu* kitabını klasikleştiren de onun bu yönü. Farklı tezahür etme biçimleriyle İslamcılık özü itibarıyla Avrupamerkezciliğe karşı siyasal ve kültürel kurtuluş mücadelelerinin bir devamıdır. İslamcılığı mümkün kılan şartlar tahlil edildiğinde bu net bir biçimde görülür. Ancak İslamcılığın Batı'nın hayat tarzına karşı meydan okuyuşu sadece jeopolitik ya da kültürel değildir aynı zamanda ontolojiktir. Bu önemli çalışmasında Edward Said, Michel Foucault, Talal Asad, Aziz El-Azmeh, Richard Rorty, Gianni Vattimo, Robert Young, Sami Zubaida, Slovaj Zizek, Jacques Derrida, Frantz Fanon, Samir Amin gibi düşünürlerin eserlerine başvuran Sayyid; Avrupamerkezciliği ve İslam'ı sınırlamaya çalışan siyasetleri incelikle ve tutkulu bir inançla yapısökümüne uğratıyor. İslamcılık kuvvetlendikçe evrensel ile Batılı olan arasındaki bağın çözülmesinin nasıl hız kazandığını yeniden düşünmemiz için bizi harekete geçiriyor.

İslamcılığın bir geriye dönüş değil, bilakis geleceğe doğru atılmış fakat henüz şekillenmemiş bir ilerleme olduğunu idrak etmek için bu muhteşem kitabı mutlaka okumalısınız.

pinaryayincilik
pinaryayincilik
pinaryayinlari

9 786258 675511